

УДК 821.161.2

О.Ю. РИБЦЕВА,
*аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)*

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В ПОВІСТІ «ЖИВ-БУВ ІВАН» ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

У статті зроблено спробу системного дослідження внутрішнього світу дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, спричинених воєнними подіями, на прикладі повісті «Жив-був Іван» Віктора Положія, який намагався відтворити крізь призму погляду маленького героя картини тогочасної епохи.

Ключові слова: внутрішній світ, психологія героя, внутрішнє «Я», особистість, війна, самотність, пригніченість.

Укrajнська література кінця 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. – література соцреалістичного канону. Серед письменників, імена яких тоді були «на слуху» у читачів та критиків, а наразі майже забуті – ім'я Віктора Положія.

В. Положія в українській літературі дебютував у 1979 р. повістю «Жив-був Іван», ставлення критиків до якої не було однозначним. На початку 1980-х рр. з-під пера молодого письменника виходить роман «Попіл на рани» та книга повістей «Маленькі подорожі». За першими книжками пішли наступні: «Господар землі», «Сонячний вітер», «Човен у тумані». Але особливого резонансу набула саме перша його повість – «Жив-був Іван».

Творчість Віктора Положія привертає увагу умінням глибоко проникнути в психологію героя, «зверненням до ситуацій і явищ, пов'язаних з визнаними змінами у свідомості людей на крутих поворотах історії».

Мета розвідки полягає в дослідженні внутрішнього світу дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, спричинених воєнними подіями на прикладі повісті «Жив-був Іван» Віктора Положія.

Літературний процес 60–80-х рр. ХХ ст. досліджували в основному тогочасні вітчизняні літературознавці. Значну кількість праць про специфіку прози, поезії і драми цього періоду опублікували В. Дончик, І. Кравченко, Г. Штонь, Ю. Безхутрий, М. Ільницький. Окремі питання доробку Віктора Положія розкрито в працях: М. Жулинського, Д. Деркача, В. Баранова, В. Москальця, В. Шкляра. Незважаючи на певні здобутки, сьогодні, на жаль, аналіз творчої спадщини митця ще далеко не завершений, потребує дослідження і переосмислення.

Для літератури 70–80-х рр. ХХ ст. характерним є звернення письменників до образу дитини, що «визначене насамперед прагненням відтворити крізь призму погляду маленького героя картини тогочасної епохи, увиразнити правду життя, осягнути дитячим розумом і серцем, морально-етичні вектори, внутрішню силу, мудрість персонажа-дитини, який бачить навколишнє по-іншому, щиро реагує на непрості життєві ситуації» [1, с. 187].

Дія повісті відбувається на Волині, на щойно визволеній від фашистів території. «Це сьогодні історики намагаються розібратися в складних політичних процесах, що відбувалися зокрема на волинських землях, а тоді, коли В. Положія писав свою повість, усе було, здавалося, чітко зрозуміло: з одного боку, справедлива радянська влада, з другого – її відверті вороги, бандити. Час усе розставить по своїх місцях. Але значущість повісті В. Положія в

тому, що вона про наш народ його багатостраждальну історію» [2, с. 191]. Це твір – про героїзм, подвиг і жертвність хлопця-підлітка заради «світлого» майбутнього.

Назва твору «Жив-був Іван» вказує на те, що мова піде про одну особу, а алюзія «жив-був» дозволяє нам говорити про узагальненість, типовість героя чи життєвого матеріалу, на основі якого створений сюжет. Твір має одну сюжетну лінію, що пов'язана з життям сімнадцятирічного хлопця Івана Колокотюка, якого обставини вимусили приймати дорослі рішення.

У Мазурах вбито голову сільради Павла Штика. У зв'язку з цим у село приїздять співробітник держбезпеки лейтенант Артамонов й інструктор райвиконкому Процюк, щоб вирішити питання, хто тепер очолить сільську раду.

Вибір пав на Івана Колокотюка, який ще навіть не голиться («пробував, а воно все одно не росте» [3, с. 123]) і має тільки сімнадцять років, бо той допомагав Штику: «То коня на лузі піймає, то хати обійде, коли голова посилав, переписував дещо» [3, с. 123]. Батька в нього немає, «надірвався в лісі», живе з матір'ю і меншим братом.

Іван довго не погоджується: «Малий ще, куди мені... Який із мене голова ніхто й не слухатиме» [3, с. 124]. Вороже цю звістку сприйняла й мати хлопця. Спочатку гримала на нього, а потім тільки плакала та питала, що ж з ним буде тепер: «...всунув голову в ярмо, тягти доведеться... М'яко тобі постелили більшовики, а спати твердо буде» [3, с. 126].

Юнак, зрозумівши всю серйозність справи, відчуває себе самотнім, і як потопуючий хапається за соломинку, так і він хапається за свої непереконливі докази: «Який з мене голова? Я ж не насправжки. Так, аби хто був. Печатку там поставити, написати що...» [3, с. 126].

Юнак намагається вести звичне життя і збирається на вечорниці. Але хлопець відчуває, що він не той Іван, яким був раніше, в його душі народжуються нові відчуття: «Його кинуло в жар. Вчора так просто було, Іван та й Іван, хоч за віком і старший усіх хлопців, а щось не так... Ніколи не було такого неприємного відчуття» [3, с. 127]. Після його появи на вечорницях весело вже не було нікому, всі намагалися «вколоти» Івана насмішками, а після – поспіхом розходилися по домівках. Хлопець був пригнічений. Навіть Прузина, дівчина, з якою «вони й раніше вже цілувалися», від нього пручається й не бажає більше продовжувати стосунки.

Таким чином, юнак залишається сам на сам зі своєю посадою: мати не підтримує, а нарікає, однолітки одвертаються, вночі, за стосунки з Прузиною мало не побили, і навіть дівчина, яка мала б пишатися, що зустрічається з головою села, його покидає.

Для автора важливим є осмислення психології дитини в конкретній ситуації, вираження почуттів, зображення вчинків. Письменник ніби випробовує внутрішнє «Я» дитини дорослими проблемами. Так, новий голова сільради повинен проконтролювати виконання плану на збір бульби, розмістити вчительку Ірину Ластовецьку, яка прибула з міста, знайти приміщення, де будуть проходити шкільні заняття, вирішити проблему з дезертирами в селі та націоналістичними бандами бульбашів. При цьому хлопець намагається відповідально ставитися до своїх обов'язків. Він глибоко поважає свого дядька Тихона, який допомагав їхній сім'ї, чим тільки міг, але коли справа дійшла до видачі фальшивої довідки Іван навідріз відмовляється.

Молодий голова пише оголошення, в якому зазначає, що всі чоловіки, які переходять від військової служби, негайно повинні піти на фронт, а якщо хтось залишиться, то буде покараний за законами воєнного часу. Він вирішує, що першим показовим арештом повинен бути арешт власного дядька. Тим часом на подвір'ї дядька Тихона збираються мазурівці, які невдоволені діями сільського голови. Усі починають кричати. Саме в ці хвилини, коли необхідно мати витримку, жорсткість, уміти поставити на місце, у Івана виривається оте дитяче нутро та дитяча безпорадність: «...і тільки два бажання виникало: або побігти, щоб груддя полетіло з-під солдатських ровиків, або копнути старого Баранчука, щоб і ноги задер, та костуром, костуром по отій, ще моложавій спині... так йому було гаряче, і побачив свою самотність, безсилість, нікудишність, хай воно буде прокляте» [3, с. 159]. Автор майстерно використовує прийом контрасту. Бурхливим почуттям героя протиставляється спокійна природа «лагідно, по-материнському стило сонце, і нишки в його промінні безкраї й тихі рівнини, переліски, луки... і жодної хмаринки не блукало на втомному небі» [3, с. 159].

Багато про що по-дитячому мріяв Іван, коли дивом залишився живим після пострілу в нього: «Щоб війна закінчилася і повернулися з неї живими... усі мазурівці, геть усі радянські солдати... а він ходитиме з дітьми й дружиною садом і збиратиме яблука» [3, с. 165]. Найбільше йому не хотілося помирати, але дивне передчуття хвилювало, що буде, коли його заб'ють.

Повість має два фінали. У першій редакції твору на допомогу Іванові, якого вирішили покарати бандити, поспішають лейтенант Артамонов та Ірина Ластовецька, які у творі виступають представниками радянської влади. «Дії лейтенанта Артамонова і вчительки варто швидше розглядати не як структурний елемент реальної ситуації фіналу, а як певну умовність, необхідну для глибокого розкриття результату розвитку характеру Івана Колокотюка – його громадянської зрілості» [2, с. 192]. У стані емоційного напруження герой відчуває свій зв'язок, свою єдність з народом, з радянською владою, тому й бачить саме цих персонажів Іван в останні хвилини свого життя. « В. Положій прагнув осмислити мужній вчинок юнака як соціальне узагальнення, внутрішньо обумовлюючи його відтворенням рівня свідомості мешканців села, для яких влада асоціювалася з особистістю голови сільради» [2, с. 193].

В інших редакціях В. Положій прибирає цей фінал. Він залишає його відкритим. Іван зриває запобіжники з обох лимонок, які були у нього в кармані, кладе на стіл, а коли запали спрацювали відкинувся до стіни. Таким чином, кожен читач домислює самотійно щодо долі неповнолітнього героя.

Таким чином, як зазначає Н. Олійник, «визначальною прикметою повісті є її локальний тип сюжету, зосередженість на одному конфлікті. Його основу складає моральний вибір, що реалізується як у характері фіналу, морально-психологічному пафосі твору і відображає не конкретну рису характеру героя, а принципово важливий етап його розвитку» [2, с. 193].

Отже, Іван Колокотюк – типовий образ дитини воєнного часу. В. Положій майстерно відтворює його героїзм, рішучість, безстрашність, самопожертвність. Він вимушений приймати дорослі рішення, нести велику відповідальність за долі людей. Відвертість, гранична реалістичність допомагають автору майстерно розкрити внутрішній світ, внутрішнє «Я» героя, що опинився в складних умовах.

Список використаних джерел

1. Тараненко А.В. Характер вираження внутрішнього світу дитини в умовах війни в прозі 70–80-х рр. XX століття / А.В. Тараненко // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту). – Дніпропетровськ: Ліра, 2015. – С. 186–192.
2. Олійник Н. Жанрово-стильві параметри повісті В. Положія «Жив-був Іван» / Н. Олійник // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2011. – Вип. 15. – С. 190–193.
3. Положій В. Останнього рядка початок. Романи. Оповідання. Есеї. Спогади. Поезії / В. Положій. – Суми: Університетська книга, 2009. – 432 с.

References

1. Taranenko, A.V. *Kharakter vyrazhennya vnutrishn'oho svitu dytyny v umovakh viyny v prozi 70-80-kh rr. XX stolittya* [The nature of the expression of the inner world of a child in war prose 70-80-ies. XX century]. *Tayiny khudozhn'oho tekstu (do problemy poetyky khudozhn'oho tekstu)* [Secret of literary text (the problem of the poetics of literary text)]. Dnipropetrovsk, Lira Publ, 2015, pp. 186-192.
2. Oliynyk, N. *Zhanrovo-styl'vi parametry povisti V. Polozhiya "Zhyv-buv Ivan"* [Genre-styl-vi settings tale V. Polozhiya "There was Ivan"]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznaustva* [Current problems of linguistics and literature], 2011, vol.15, pp. 190-193.
3. Polozhiy, V. *Ostann'oho ryadka pochatok. Romany. Opovidannya. Eseyi. Spohady. Poeziyi* [Last row start. Novels. Story. Texts. Memoirs. Poetry]. Sumy, Universytets'ka knyha Publ., 2009, 432 p.

В статье сделана попытка системного исследования внутреннего мира ребенка, оказавшегося в сложных жизненных обстоятельствах, вызванных военными событиями, на примере повести «Жил-был Иван» Виктора Положия, который пытался воспроизвести через призму взгляда маленького героя картины тогдашней эпохи.

Ключевые слова: внутренний мир, психология героя, внутреннее «Я», личность, война, одиночество, подавленность.

The article attempts a systematic study of the inner world of a child, who was in difficult circumstances, caused by war events on the example of the story "There was Ivan" by Victor Polozhiy, that tried to recreate the light little hero picture view of that epoch.

Key words: inner world, psychology character, inner "I" identity, war, loneliness, depression.

Одержано 21.11.2016